

вају и читалац који укорачује у текст – али сама књига јесте и више од онога што је обећано. Ова књига је, наиме, студија онтолошког проблематизовања фикције, која се креће према онтолошком преиспитивању односа дела и његовог аутора и узводи се до прага онтологије будућности. И управо је осећање за праг (или прагове) једна од највећих врлина научног исказа Драгане Вукићевић. Ауторка зна где се нека тенденција довршава у својим стилским, жанровским или епохалним реkvизитима и постаје нешто друго, колико је то друго неприступачно, а опет му се могу наћи трагови упризорења, у чему се налазе важност и потешкоћа мишљења о језику и о ономе што изван језика пробија у текст, какве се структуре бића појављују на међи живота и смрти, како се прелази пут од дела до аутора, куда то из своје реалности искорачује савремени читалац и, напослетку, на прагу чега се налазимо данас – као читаоци и као цивилизација. У својим студијама о феномену сфере Петер Слотердијк је указао на то да савремено мишљење треба да одговори на питање важније од оног рикеровског о времену: на питање *īge*. Драгана Вукићевић управо чини гест тополошког мишљења у најделикатнијем смислу: не тек *каг* у ходу књижевних, поетичких, историјских промена нешто постаје такво какво јесте, него управо *īge* у онтолошкој димензији ствар о којој је реч може да се појави као она која јесте. Ова књига је темељна, разграната, проицљива, богато перспективизована, надахнута анализа онтолошко-естетских услова да се у фикцији конфигурише троплејско биће, а онда и епохалних услова да се конституише футуристички читалац. Додајмо и: будући човек. Отуда се она препознаје као врхунски домашај савремене српске хуманистике.

Проф. др Часлав Николић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност
caslav.nikolic@filum.kg.ac.rs

UDC 821.163.41.09(049.32)
<https://orcid.org/0009-0007-9682-7043>
Примљен: 29. октобра 2024.
Прихваћен: новембра 2024.

БИОГРАФИЈОМ КРОЗ ФИКЦИЈУ, ФИКЦИЈОМ КРОЗ БИОГРАФИЈУ

Приказ књиге Роберта Ходела, *Рањав и жељан; Борисав Сijanковић – живој и дело*, Београд, Лагуна: 2024.

У последње три деценије стваралачка биографија је жанр који је у српској књижевности доживео свој издавачаки бум. Овај специфичан биографски жанр који подразумева читање и укрштање два типа чињеница, фикто и фактоцитата, маргинализован у формалистичким и структуралистичким анализама, скрајнут бартовском „смрћу аутора“, с новим историцизмом (паралелно са историјама приватног живота) доживо је своју ревитализацију. То потврђују стваралачке биографије Иве Андрића ауторке Жанете Ђукић Перишић, Милоша Црњанског ауторке Горане Раичевић или Драгослава Михаиловића аутора Роберта Ходела. Напоменом „Од истог аутора: *Речи од мрамора – Драгослав Михаиловић, живој и дело*“, у из-

дању Лагуне, најављен је „нов животопис прослављеног писца *Кошћане и Нечистје крви*“. Имајући у виду писце који су раније били предмет проучавања Роберта Ходела, Бора Станковић се јавља као нека врста синтезе два типа интересовања: једног који почива на лирским, језички провокативном текстовима (студије и преводи Момчила Настасијевића), и другог – на миметичкој, егзистенцијално провокативној прози (монографија о Драгославу Михаиловићу).

Књигу је приредила и превела с немачког Мина Ђурић, али да је овај уводни податак уз име аутора изостао, нити би читалац помислио да је монографија превод нити да је аутор странац; толико приближавање грађи пре би га водило ка лажном трагу неког регионалног добро упућеног истраживача.¹ Превод се дакле чита као да је оригинал, студија страног слависте као студија неког истраживача из Бориног краја.

У *Предговору српском издању* задате су смернице читања: Станковићев улазак у српски пантеон писаца, стварање оригиналне емотивне прозе „иза које стоји личност која се једва обазирала на конвенције“, биографија човека који није „могао да држи свој живот под контролом“ (Ходел ће га назвати *јенијем нейприсиујачној ѿемјераменија* чиме ће додатно истаћи провокативну, истовремено и отежавајућу и инспиришућу позицију тумача). Из предговора сазнајемо да је монографији на српском претходила, у претходној години објављена, краћа студија на немачком језику која прати и уводи немачке читаоце у Ходелове преводе изабраних Станковићевих приповедака.

Наслов студије „рањав и жељан“ открива доживљајну компоненту, интелектуално читање које иде кроз „крвоток“, кроз проживљено читања. Базична је дакле интензивна емоција испровоцирана читањем Станковићеве прозе – осећање света кроз рањивост и недосегнутост жеље. Управо та емоција је и највећа вредност ове студије јер Ходелово читање постаје нека врста резонантне кутије која „појачава“, наглашава аутентичност Станковићевог и реалног и фикцијског света. Преплитање фикцијског и фактографског се види и из наслова поглавља. Поједина су „библиографска“ – прате наслове романа, збирки, драма (*Певци, Из старог јеванђеља, Кошћана, Газда Младен, Сјари дани, Божји људи, Из мој краја, Нечиста крв, Ташина, Ушомене, Белешке, Београдске шейње, Забушанији*), друга, биографска („Баба и деда, родитељи“, „Школовање, прве љубави“, „Прве године студија“, „Завршетак студија, рад за хлеб“, „Породица, дом, гостољубивост“, Боравак у Паризу“, „Након повратка из Париза“); Наслови откривају и шири историјски контекст (Врање у последњој трећини 19. века; Први светски рат, После рата – наводи о колаборацији) или прате генезу и поетику Станковићевог стваралаштва (ране песме, стил и дисциплина, начини рада, ентузијстичко стварање, литерарна остварења после рата).

Стваралачке биографије увек подразумевају густу мрежу текстова врло дисперзивних: с једне стране је опус писца и књижевноисторијски контекст, с друге – документа која сведоче о друштвеноисторијском контексту, с треће, текстови оних који су се пре аутора бавили истим или сличним питањима. Монографија је стога препуна цитата а на њеном крају је издвојена „више пута цитирана литература“ (ту су се нашли аутори попут Ристе Симоновића, Предрага Костића, Петра Миленковића, Драгољуба Влатковића, Синише Пауновића...) Списак је много дужи и обухвата како ауторе које је занимао целокупни опус писца тако и оне који су се бавили етнографијом (Татомир Вукановић, Сања Златановић), књижевном историографијом (Бојан Ђорђевић, Гордана Илић Марковић), музикологијом (Јелена

¹ Тек поједине реченице упућују на перспективизацију странца компаратисте, попут оне у којој се Станковић упоређује са Жан Полом Фридрихом Рихтером.

Ковачевић), књижевном географијом (Томислав Симоновић, Јован Хаџи Васиљевић). Ходелова монографија стога је и својеврсни омаж свима који су се из различитих угла бавили Станковићевим делом или, попут Вере Ценић², допринели институционализацији његовог проучавања. Ипак, иако се на свакој страници могу чути гласови других о Бори Станковићу, највише цитиран остаје глас самог писца. Пред читаоцем је мозаик аутопоетичких исказа на основу којих се реконструише експлицитна поетика, разоткривају прототипске релације (прате, с једне стране, судбине личности, а с друге, ликова; чак и утицаји „ликова“ на судбине личности³). Станковић профилише и свог идеалног читаоца, емотивца којег „доводи до суза“ а којем је оно што пише „уверљиво“ и „блиско души“. У Ходеловом случају, „повезаност“ са делом и кроз дело са аутором, нагласимо, не иде на уштраб интелектуалне дистанце и објективног сагледавања грађе. Ходелова монографија о Бори Станковићу стога је и једна врста „вођеног читања“, путовање кроз друге текстове с путовањом који има јасну маршруту и прецизно обележене тематске „станице“. Једна се, на пример, односи на питање Станковићеве колаборације са окупаторима током рата и опречним, више оптуживачким него оправдавајућим ставовима савременика. И када се треба определити, Ходел се открива као посвећен читалац, али читалац који од објекта истраживања не прави предмет адорације. Индикативна је на пример, његова софистицирана анализа приповетке *Забущанији*, с једне стране, литерарна оптужба оних који су имали бенефите од окупаторске власти, а с друге, објективно дочаравање Станковићевог односа према њој.⁴

Монографија садржи и неколике прилоге: *Хронологију живота и рада Борисава Станковића*, попис екранизованих дела (драгоцен за интермедјално проучавање писца) и помињану селективну библиографију више пута цитираних дела. Из саме студије може се ексцерпирати и селективна библиографија студија посвећених анализама музичких композиција. Овај вид интердисциплинарног проучавања има изузетан значај за разумевање Станковићеве прозе будући да песма и музика дубоко обележавају и прожимају говор и писца и његових јунака.

Монографија обилује детаљима које творе Бартов ефекат реалног и значајни су за разумевање семиотике свакодневице. Неки од њих помажу визуализацији амбијента (монографија садржи и пар илустрација тог амбијента, фотографије писца у различитим животним добима, фотографије његове деце, пријатеља, писаца...), неки детаљи доприносе разумевању атмосфере (ђачки дани у Врању и Нишу, београдска боемија), а неки пажљиво детектују смене вредности доласком окупатора (на пример, илустративни су подаци које Ходел износи о објављивању *Београдских новина* на латиници, ијекавицом).

² Вера Ценић је била прва кустоскиња Музеј куће Боре Станковића у Врању, једна од оснивача *Књижевне заједнице Борисав Станковић*, такође, међу идејним покретачима *Борине недеље*.

³ Наша алузија се односи на Станковићеву одбрану од оптужби да је створио фикцијску двојницу Коштану „покравши живог“ од једне Ромкиње и не плативши јој за ту крађу (Ходел 2024: 98-102).

⁴ Ходел наводи компромитујуће податке о Станковићевој куповини винограда у Гроцкој и продавању вина по повлашћеној цени коју су имали аустријски официри, постављајући питање да ли је писање приче *Забущанији* претходило тој куповини или није. Сарадњу са окупатором Ходел објашњава разлозима које преузима из студије Владимира Јовичића: сиромаштво, избегавање интернације и одвајања од породице, поновно штампање дела, осећање остављености од српске елите, и помагање онима који су путем огласа добијали информације о својима у рату (2024: 258).

Биографија се може читати и као предлог за филм у којем би се смењивали кадрови: једни би дочаравали како се у младости Станковић носио са сиромаштвом, са првим одбијеним текстовима, са љубавима које су га игнорисале, како је ишчекивао писмоношу да би у сарајевској *Hagi* видео своју објављену причу, како је реаговао на цензуру⁵, како се оженио, како је закључавао пријатеље да не би својим одласком прекинули славље... Ходел даје одговоре и на питања где је све станао, ко је кумовао његовој деци, какав је био његов однос према краљици Драги, Браниславу Нушићу, Радоју Домановићу, да ли је био владин марљив службеник, како се за време рата одвојио од породице и као начелник Министарства вера пратио мошти Стефана Првовенчаног до Пећке патријаршије, како је био интерниран и из Дервенте прешао у Београд, како се носио с пијанством и осудом савременика због објављивања у окупаторским *Београдским новинама*...⁶

Дочаравањем амбијента и атмосфере у којој је Станковић одрастао, као у доброј психоаналитичкој студији, припремљен је терен за разумевање специфичне „женске“, лирске поетике Станковићеве прозе, али и еротског узбуђења⁷ утканог у сам читалачки чин (привидно „небитни детаљи“, попут дечијих посета хамама или женских седељки, први „еротски“ ђачки састави“, постају битни за разумевање целокупне поетике овог писца). Сам аутор ће, пратећи љубавну биографију јунака, користити глагол који упућује на флуидност (на ток воде, „претакање“) повезујући на тај начин реалне јунакиње са њиховим фикцијским двојницама. Понекад је читалац збуњен да ли су питања које Ходел оставља без одговора вид аутоцензуре, његове недоумице или су реторска питања. Оваква места (попут питања – да ли Станковић прекида *Певце* због табу теме везане за мушку хомосексуалност) додатно драматизују сам чин читања и активирају читаоца да допуни лакуне текста.

Ходелова студија изнова актуелизује две кључне теме везане за проучавање Станковићевог дела: ерос и оријент, а наслов немачког издања, „приповетке са Балкана“, из перспективе немачког проучаваоца управо Балкан сагледавају као провокативну другост. Станковићев оријент није само етнографија простора у којем је живео, он је и књижевни топоним којим се маркира специфични чулни антропоморфизован простор у којем су градови/паланке попут башти, са кућама које као да су делови људског тела, метонимије самих јунака. Оријент је и специфичан *modus vivendi* (именован кроз севдах, дерт, карасевдах и специфичну семиотику свакодневице – књижевне ентеријере, књижевну костимографију или књижевни мени). Ходел прати раније рецепције оријенталног у Станковићевом стваралаштву издвајајући Скерлићеву рецепцију *Коштане*, пресудну у креирању новог типа књижевних релација – читања оријенталног које више није ни епско, ни сен-

⁵ Пишући о цензури везаној за *Нечистију крв*, Ходел бележи: „Српска православна црква је 1933. и 1934. покушала потпуно да забрани роман *Нечистија крв* због „порнографије“. Иако није остварила у потпуности свој циљ, ипак је тих година утицала на избацивање одређених одломака из издања Српске књижевне задруге“ (2024: 89).

⁶ Управо ће овај презир и Андрићев одбрамбени став бити екранизовани у филму *Нобеловац* посвећеном Иви Андрићу. Ходел анализира Андрићев аутоимаж који истовремено открива и хетероимаж Борисава Станковића: „Ја сам, на пример, истина врло осетљив човек, до суза, али умет да владам својим осећањима. Он је, међутим падао у разна расположења и није био увек у стању да се контролише, причао сам вам како је био у стању да заплаче...“ (Ходел 2024: 309).

⁷ Скерлић је поводом збирке *Ситари дани* писао да је читалац чита с „готово болесном надраженошћу, нечим што га опија, што тера да шапуће стару песму севдалијску „Ћул мирише, ђул се расцвета“ (Ходел 2024: 135).

зуално-мелодрамско, ни хумористичко (анегдотско) већ дубоко егзистенцијално и трагично.⁸

За имагологе и еротологе, студија је подстицајна како због истраживања оријенталног, балаканског ероса тако и због реконструкције специфичне оријенталне бојемије. За Ходела, Борин одлазак у Београд и прикључивање београдској бојемији париских ђака који су је обликовали, представља заправо судар два културна модела који се контрастирају (с једне стране је утицаје париске културе на српске модернисте, а с друге, Станковићева оригинална, анархична стваралачка природа).⁹

О иновативности Станковићеве еротологије, о новини коју је он унео у постојећу сентименталистичку или хумористичку обраду ероса, о пробијању граница („настраној нормалности и нормалној настраности“ – А. Јерков), Ходел пише с тезом о једној хипотетичкој историји књижевности у којој, да је био превођен у време кад је писао, „услед оваквог представљања неприкривене сензуалности и еротизма, Станковић би несумњиво постао један од пионира европског модернизма“ (2024: 87).

Ходела посебно привлаче контрасти; могло би се рећи да је он трагалац за њима. Зато ће и у разумевању самог писца („мезимца и мрзног у исто време“), и у разумевању његовог дела, контраст постати доминантна фигура тумачења.

Станковићеву јунаци што су више (ауто)еротични то су мање ауторефлексивни па Ходел запажа: „Уопштено, сагледано ауторефлексивност је квалитет који у великој мери Станковићевим фигурама остаје стран“ (2024: 138). Синтетичког су типа и његова запажања о стилу произашлом из емотивности Станковићевог језика („емоционалност његове прозе, не може да се одвоји од његовог стила, говора“) или о сталним променама приповедне перспективе, усецању говора лика у говор приповедача (доживљени говор), душевној еруптивној снази стварања.

Ходелова монографија је значајна и као текстолошка студија јер се у њој може пратити генеза Станковићевих дела, варијантне разлике монографских и часописних издања, дописивање, брисање, прегруписивање приповедне грађе, најаве романа, извештаји о премијерама...

Ако бисмо тражили неку заједничку црту српским ауторима којима је Ходел посветио монографије, препознали бисмо је у њиховој језичкој инцидентности; некој врсти „иступања/одступања“ у језику – у стварању нове мелодије код Настасијевића, у дијалектизми Драгослава Михайловића и у специфичној аграматичности Станковићеве прозе. Тим постаје и интригантнији избор писаца за превођење, јер како пренети аграматичне и херметичне структуре у туђи језик а сачувати њихову читљивост.

Овај приказ завршавамо асоцијативним читањем, оним који се инспирише али и удаљава од прочитаног. Размишљамо о некој виртуелној будућој монографији у којој ћемо читати о специфичној оријенталној, балканској еротолошкој књижевности у којој се, како Скерлић луцидно запажа, меша „уздржана и скривена емоција (...) што долази од наше меке женске, осетљиве расе словенске“ и са нечим „сензуалним, плахим што нам је остало од Турака“ (Ходел 2024: 93). У другој виртуелној монографији, инспирисаној Ходеловом књигом, читали бисмо о судару две бојемије – једне, коју су креирали нишки и врањански студенти-севдалије, и друге, пребачене из париских бистроа на београдске улице. У њу бисмо убацили

⁸ Ова промена се види у Скерлићевој индиректној критици читалачког аутоматизма у рецепцији комада с певањем и новинама које је Станковић донео трансформацијама жанра.

⁹ Ходел такође наводи утиске Станковићевих савременика (Скерлића и Нушића) о утицају Золе и Мопасана на његово дело.

још једног посетица кафана – оног који долази из сеоских механа. Овакав тип истраживања заправо указује на једно неистражено поље српске културе које чека свог Батаја¹ и свог Бурдијеа, а коме ће Ходелова студија бити почетак, текст од којег се полази, али се иде и мимо и даље од њега.

Драѓана Вукићевић
Филолошки факултет Универзитет у Београду
prof.vukicevic.dragana@gmail.com

UDC 821.163.41-94.09(049.32)
<https://orcid.org/0000-002-9147-5452>
Примљен: 20. новембра 2024.
Прихваћен: децембра 2024.

О РАЗВОЈНИМ ПУТЕВИМА ЛЕКСИЧКЕ СЕМАНТИКЕ

(Јасмина Грковић-Мејдор. *Студије из историјске семантике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 2023, 203 стр.)

1. Проучавање архетипске концептуализације и категоризације ванјезичке стварности, које своју еманацију налазе у структури језичких система у прошлости, али и данас, јесте једно од централних поља истраживања академика Јасмине Грковић-Мејдор, те ова публикација представља трећу у низу монографија сличног профила. Подсетимо се, 2007. године објављена је књига *Сјиси из историјске лингвистике*, а 2013. – *Историјска лингвистика*. За разлику од наведених публикација, које су улазиле и у домен теоријско-методолошких поставки, као и историјске синтаксе, књига о којој је овом приликом реч – *Студије из историјске семантике* – посвећена је анализи семантичких варијација, полисемије и различитих механизма транспозиције значења на корпусу који не подразумева само домен најширег хронолошког лука српског, словенских и индоевропских језика, него и оних из других породица уколико су у њима уочени аналогни модели. Интердисциплинарним и холистичким приступом, удруживањем филолошке и лингвистичке методологије, уз општелингвистичку утемељеност, у овој је публикацији путем когнитивно-типолошке визуе осветљено неколико аспеката семантичких промена (тематски обликованих), чиме је указано како на опште законитости и језичке универзалије тако и на културно специфичне слојеве. Сагледавање историјских промена у значењском потенцијалу појединих лексичких јединица у овој је књизи сагледано у кључу неодвојиве симбиозе човекове архетипске концептуализације и категоризације ванјезичке стварности и специфичних културолошких модела, што чини да ова публикација представља изузетан допринос упоредној историјској лексикологији и семантици.

2. *Сјиси из историјске семантике* представљају збирку од дванаест одабраних и допуњених студија и научних радова изложених на конференцијама и објавље-

¹ Ходел цитира Велибора Глигорића који у *Божјим људима* препознаје нешто оријентално што је против рада и што је, додајемо врло блиско Батајевом тумачењу рада и ероса, социјалног и телесног.